

emberek bántalmazzák gyermekeiket, brutálisak velük szemben vagy éppen a vérszerinti gyermekük az áldozata szexuális aberráltságuknak.

Mint ahogy azt is állítom, hogy vitathatatlanul meg lehetne kérdőjelezni épelméjűségemet, ha az utóbbi mondatom állítása alapján általánosítanám azt az általános szülői mentalitással.

Azt is gondolom, hogy az esetenként tapasztalt negatív megnyilvánulások és jelenségek eltakarása és ebből a nyilvánosság kizárása sem megengedhető. De azt is gondolom, hogy minden hír nyilvánosságra hozója és kommentálója tartozik a nyilvánosságnak azzal a felelősséggel, hogy vélekedésének, kinyilatkoztatásainak következményeivel is számoljon. Tudja azt, hogy a társadalmi presztízs amúgy is legalján lévő gondozottnak (akik közül vélhetően nem a „túlnyomó többség nem találja meg helyét a társadalomban”) és vele foglalkozónak csak árt, ha

– akár szándéka ellenére is, de valójában mégis – csak még jobban földbe döngöli.

Azt gondolom, hogy a gyermekek érdekében mást kellene tenni. Olyat, ami sokkal inkább előremutató és előbbre vivő, mint a bárki, illetve a szakmában dolgozók egy részének vagy mindegyikének a lelkébe való beletaposás. Azt gondolom, hogy látva az alapellátás hiányosságait, áldatlan állapotát, a törvény előírásainak semmibe vételét vagy szabályozási hiányosságát, tudva, hogy hiányoznak a megfelelő szakmai standardok stb., ezzel kellene foglalkoznunk. Ennek megszüntetése érdekében kellene szövetkezni elméleti és gyakorlati szakembereknek, alap- és szakellátásnak, nevelőszülőknek és gyermekotthonban dolgozóknak, ne adj' Isten törvényalkotóknak és alkalmazóknak. Az egész társadalomnak!

Prókai Judit

Büntetlenül maradt bűnök

■ GONDOLATOK A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAKRÓL ARANY JÁNOS: ÁGNES ASSZONY, NÉMETH LÁSZLÓ: ISZONY ÉS SZILÁGYI ISTVÁN: KŐ HULL APADÓ KÚTBA CÍMŰ MŰVEK ALAPJÁN

„A kultúra nem tudás, nem művészi produkció, hanem valami életet szabályozó elv, amely egy embercsoport minden belső tagjának belső mágnese, irányítója.”

/Németh László/

Igaza van Németh Lászlónak, amikor a műveket, vagy ahogy ő nevezi, a művészi produkciót, az életet szabályozó elv megjelenéseként fogja fel. Az írók és költők ugyanis témáikat gyakran a hétköznapi világából merítik, így az olvasó léptenyomon jogi esetekre ütközik, valóságos kérdéseken gondolkodik. Itt van például a nagykorösi balladák közül az Ágnes asszony: története szintén tényeken alapul.

A költő egy geszti esetet dolgoz fel ebben a művében. Arany gyakran találkozott azzal a szótlan parasztasszonnyal, aki reggeltől-estig a patakban mosott. Felfigyelt rá, érdeklődött utána, s balladának dolgozta fel az akkori közvéleményt is nagyon foglalkoztató szerelmi hátrahagyást.

„Szörnyű a bűn, terhes a vád”, mivel a tényállás szerint Ágnes asszony - szeretőjével együtt - megölte férjét. Mégsem a pozitív jog sújt le rá, nem az ember által létrehozott jogszabály alkalmazói, a bölcs bírák ítélik meg felette, hanem a bűn és bűnhődés bibliai szigorának megfelelően az erkölcsi normák mondják ki a végső döntést. A büntetett bomlasztó hatása következtében Ágnes asszony megőrül, ezért a „bölcs törvényszék” döntése:

„Eredj haza, szegény asszony! / Mosd fehérre mocskos leped: / Eredj haza, isten adjon / Erőt ahhoz és kegyelmet.”

Vajon milyen jogi probléma jelenik meg ebben a balladában? A kóros elmeállapot - mint büntethetőséget kizáró ok - lehetetlenné teszi az elkövető megbüntetését, mivel a bűncse-

lekmény fogalmi ismérvei közül hiányzik a bűnösség. A beszámítási képesség ugyanis lényegében bűnösségi képességet jelent. Aki nem beszámítható, büntetőjogi értelemben bűnös sem lehet, mivel sem szándékosan, sem gondatlanul nem képes a cselekvésre.

Mit is jelent valójában a beszámítási képesség? Lényegében két dolgot foglal magában: egyrészt a felismerési képességet, másrészt az akarati képességet. Felismerési és akarati képessége annak van, aki magatartásának lehetséges következményeit előre látja, képes a felismerésnek megfelelő akarat kialakítására és ennek tanúsítására. A beszámítási képességet jelentő előrelátás és akarat-kialakítás egy bizonyos irányban történő aktualizálódása a bűnösség. A beszámítási képesség egyrészt az alanyá válásnak is feltétele, másrészt a bűnösségnek is alkotóeleme, így bűnösségi képességet is jelent.

A beszámítási képességet korlátozó vagy kizáró kóros elmeállapot több betegséget foglal magában. Az elmebetegség, a tudatzavar, a szellemi leépülés, a gyengeelméjűség, a személyi-

ségzavar és más, az elmeműködést súlyosan zavaró egyéb kóros állapotok gyűjtőfogalma. Mindegyikben az a közös, hogy az egyénben rejlő valamilyen körülmény következtében az agyműködés korlátozott, a szellemi tevékenység nem tökéletes.

A kóros elmeállapot megítélése orvosi kérdés. A bíróságnak kötelező e kérdésben szakértőt igénybe vennie. Csak az elmeorvosi szakvélemény birtokában állapíthatja meg, hogy a vádlott kóros elmeállapotú-e, és hogy ez kizárta vagy csak korlátozta a beszámítási képességét. Amennyiben kizárta, úgy a bíróság felmenti a vádlottat, ha pedig csak korlátozta, akkor a büntetést korlátlanul enyhítheti.

A kóros elmeállapot - mint büntethetőséget kizáró ok - nem jelenti feltétlenül a büntetőeljárás akadályát. Meghatározott esetekben ugyanis a bíróság, bár a vádlottat felmenti, de ezzel együtt büntetőjogi intézkedésként az elkövető kényszergyógykezelését rendeli el. Mivel a kóros elmeállapot megítélése orvosi kérdés, a bíróság csak elmeorvosi szakvélemény birtokában állapíthatja meg, hogy az elkövetőnél fennállnak-e ezek a tények. Természetesen a szakértő csak ténykérdésben nyilatkozhat, a büntetőjogi felelősségről pedig kizárólag a bíróság dönthet. Így válik ketté a perben a tény- és a jogkérdés megítélése.

A felmentés szempontjából nagyon fontos, hogy a vádlott kóros elmeállapota az elkövetés pillanatában álljon fenn. A később bekövetkezett elmebetegség ugyanis nem zárja ki a büntethetőséget. Ebben az esetben a bíróság - a vádlott meggyógyulásáig - a büntetőeljárást felfüggeszti. Amennyiben viszont az elkövető az elévülési határidőn belül nem épül fel, büntethetősége megszűnik. A kóros elmeállapot fajtáin belül az eljárás felfüggesztésének lehetősége csak az utóbb bekövetkezett elmebetegségekre vonatkozik. Az elmebetegség a magasabb rendű idegműködés súlyos zavara. Az elmebeteg értelmi, akarati, érzelmi és indulati világa a normálistól nagymértékben eltérő: másképpen gondolkodik, a külvilág jelenségeire másképpen reagál, mint az egészséges ember. Az elmebetegségek legismertebb fajtái: a hasadásos elmezavar, a mániás-depressziós elmezavar, a bénulásos elmezavar és az epilepszia.

Arany János balladája egyrészt lelki, másrészt pedig erkölcsi kérdéseket boncolgat. Bár Arany nemcsak író volt, hanem - mint a XIX. századi költők többsége - jogi végzettséggel is rendelkezett, ezért tisztában lehetett az akkori jogrendszer főbb kérdéseivel, mégis inkább a shakespeare-i „bűn és bűnhődés” gondolatvilága érdekelte. A modern lélektant és az orvostudományt is megelőzve megismerteti az olvasóval a hallucinációk és elfojtások világát, valamint a „tudattalan” szerepét. Ágnes asszony lappangó lelkiismerete a nyomasztó élményeket elfojtja, és a tudattalanba menekíti, hogy azután onnan előtörve a hallucinációkon keresztül rögzítse azokat:

„Mert hiában tiszta gyolcs, / Benne többé semmi vérjel: / Ágnes azt még egyre látja, / S éppen úgy, mint akkor éjjel.”

A ballada a nő megőrülésének fokozatait nagyszerű költői képek segítségével érzékelteti:

„Ágnes a törvény előtt / Megáll szépen, ahogy illik / (...) / Öltözetjét rendbe hozza, / Kendőjére fordít gondot, / Szögháját is megsimítja / Nehogy azt higgyék: megbomlott.”

A lélektani és az erkölcsi szempontú megközelítés mellett Arany János - jogi végzettsége ellenére - nem foglalkozik jogi

kérdésekkel: sejteti csupán, hogy a bírák Ágnes asszonyt büntetés nélkül hazaengedik. Az elkövetett bűn jogi szempontból büntetlenül marad.

Ugyanúgy nincs látványos igazságszolgáltatás, ugyanúgy büntetlenül marad Kárász Nelli és Szendy Ilka tette: Németh László hősnője a férjét, Szilágyi István Ilkája pedig a szeretőjét öli meg. (Szendy Ilka, Ágnes asszonyhoz hasonlóan, beleőrül tettebe.)

A Kolozsváron élő és alkotó Szilágyi nem olyan régen, 2003-ban, a Kemény Zsigmond- és a Márai-díj átvétele utáni nyilatkozatában elmondta, hogy a Kő hull apadó kútba című regényében a társadalmilag büntetlenül maradt bűnökért való bűnhődés foglalkoztatta.

Mind a három bűncselekmény a családon belüli erőszak fogalmi körébe tartozik. Szilágyi regényében a „családon belül” való elkövetésnél a „család” fogalmának tág értelmezéséből indulok ki. Szendy Ilka ugyanis nem a közvetlen családjához tartozó személy, nem a férje életét oltja ki ollójával: az Amerikába indul szeretőjét, Gönczi Dénest öli meg.

A „család” fogalma - véleményem szerint - ebben a fogalmi körben nemcsak a házastársat, az élettársat jelenti, hanem bárkit, aki az elkövetővel intim közösséget alkot. Gönczi Dénes tehát jogi értelemben is Szendy Ilka családjához tartozott, így a családon belül elkövetett bűncselekmények sértettjének tekinthető.

A „hivatalos” álláspont ezzel szemben szűkebben értelmezi a család fogalmát. A családon belüli erőszak miatt alkalmazandó távoltartó rendelkezésről szóló törvényjavaslat 1. §-a szerint a bűncselekmény akkor minősül családon belül elkövetettnek, ha a Polgári Törvénykönyv szerinti hozzátartozó az elkövető, a sértett pedig a közös háztartásban élő más személy, volt házastárs vagy volt élettárs, gyámság alá tartozó személy. Ezen értelmezés alapján Gönczi Dénes nem tekinthető a családon belüli erőszak áldozatának. Úgy tűnik, a jogszabály előkészítői nem gondolták alaposan végig az intim kapcsolatot létesíthető személyek körét. Pedig egyes társadalmi szervezetek már korábban felhívták a jogalkotó figyelmét, hogy a családon belüli erőszak hatálya terjedjen ki a különélő partnerek közötti bűncselekményekre is.

Az Esélyegyenlőségi Miniszter tárcavéleménye szerint is lényeges, hogy a „család fogalma ebben a bűncselekményi körben” jelentse a „házastársat, élettársat, illetve az egyéb intim közösséget, baráti vagy alkalmi kapcsolatot is, beleértve bárme-

lyik abban részt vevő fél gondozásában levő kiskorúakat is, kiterjesztve a nem életközösség-szerű kapcsolatokra, valamint kiterjesztve a bármelyik fél részéről ilyen kapcsolat létesítését célzó szándék elutasításából eredő hasonló" cselekményekre.¹

A törvényjavaslatban meghatározott család-fogalom a különélő partneri viszonyban lévőkre azért nem terjed ki, mert az előterjesztők véleménye szerint a különélőnek lehetősége van arra, hogy a bántalmazóval kapcsolatát megszakítsa. Nem áll fenn ugyanis az a szoros függőségi helyzet, ami megakadályozhatja őt abban, hogy a bántalmazótól elzárkózzon. A bántalmazás ellen a megfelelő jogi lépéseket könnyebben megteheti.

Ez az érv számomra nem elfogadható. Vannak ugyanis olyan helyzetek, amikor a különélés sem jelent biztonságot. A jogszabály előterjesztője ugyanakkor nem következetes a saját álláspontját illetően sem, hiszen az 1.§-ban meghatározott hatály esetében a megjelölt bűncselekmények között helyezi el „az életvitelben való tartós vagy rendszeres zavarás"-t, közismertebb nevén a zaklatást. Ezt pedig úgy is el lehet követni, ha a partnerek nem élnek a szűkebben értelmezett családban.

Az irodalmi művek jogi elemzésekor a már említett tágabb értelmezésből indulok ki, egyrészt azért, mert nem értek egyet a törvényjavaslat megfogalmazóival, másrészt pedig azért, mert a szűkebb értelmezés alapján nem elemezhetném - a családon belüli erőszak szempontjából - Szilágyi regényét.

• Idézzük fel a regényekben szereplő corpus delictit!

Ágnes asszony története közismert, s balladai feldolgozása néhány perc alatt újra olvasható. Nincs ez így Nelli és Ilka esetében. Mindkét regény olvasása hosszú órákat vesz igénybe. Szilágyi epikája ugyanakkor nemcsak hosszú olvasmány, hanem más szempontból is nehézséget jelent. A Kő hull apadó kútba című regényben ugyanis, a valóságot idéző történet mellett olyan álmok, víziók, hallucinációk sorakoznak, amelyek - csakúgy, mint Ágnes asszonynál - a megbomlott agy látomásait idézik elénk. A történet szinte követhetetlen. Az álom és a nap-pali álmodozás, a látomás és a fantasztikum világa állandóan összeér, s Szendy Ilka „ébredése" sem teremt tiszta helyzetet. Az éber órák állapotában is csak sejthető, hogy mi az igaz és a valódi. Mert ekkor a széthulló én bűnhődésének érzékelése billenti ki az empatikus olvasót a gyakran szociológiai pontossággal jellemzett milióból.

Miért kellett mindennek megtörténnie? Milyen folyamat vezetett odáig, hogy Szendy Ilka megölje Gönczi Dénest?

Aki kicsit is otthonosabban mozog a családon belül elkövetett bűntettek világában, pontosan tudja, hogy a bekövetkezett tragédia háttérben lévő szunnyadó titkok: gyakran elfojtott indulatok, kitörésre kész vulkánok: A hallgatag felszín alatt, a békésnek tűnő családi otthonban elmosódik a személyiség, s az én integritása már torzulások árán sem menthető meg. A tragédia szinte végzettszerűen következik be, és már az is mellékesnek tűnik, hogy ki kit öl meg előbb. Az áldozat és az elkövető gyakran felcserélhető szereplője ennek a folyamatnak. A pusztítás és az önpusztítás ugyanúgy jellemzi ezeket a viszonyokat.

„A fejedelem is megfosztattott attól, hogy csizmáit későbbi korok hajnali harmata áztathatná. Többé nem indult Jajdonba szökve, bujdokolva, nagy hegyeknek ormán túlról, ősi fellegek lepte idő tájairól. Mert többé nem volt, ki lovát kan-

társzáron fogva Jajdonba elvezesse a hét emberöltővel későbbi jelenbe. Fekete meg piros lovak vontattak gyászhintót / Fecskék hulltak cséplőgéppel dobba / Agyag emésztett temetési menetet."

„Mert többé nem volt, ki lovát kantszáron fogva..." Nem volt, mert Gönczi Dénes meghalt. S nemcsak a fejedelem fosztattott meg attól, hogy Jajdonba szökhessen, hanem Amerika is, hogy bevándorlóként Gönczi Dénest fiává fogadhassa. Hiszen a halott Dénes „nehezen riadt volna fel a vonatfűtőre, bár menni készült; régóta készült: hetek, hónapok óta erre a jelre várt (...) A vonat azóta messze járt. Mint megkésétt menekülő rém holdverte csapáson, Jajdon katlanjából a kifelé gyűrűző dombokon, a dombok közt vackoló falvakon át a messze síkságnak rohant. Gönczi Dénest pedig végleg itthagya neki." Neki, azaz Szendy Ilkának: Gönczi Dénes szeretőjének, a férfi gyilkosának.

A bűnt ugyanúgy bűnhődés követi, mint Ágnes asszony vagy a Danaidák esetében. Szilágyi szerint „talán szerencsés, kit - ha már mindenképpen körülvesznek - fogva is tartanak és béklyóznak élete kellékei, hogy ne érzékelje énjét, ne láthassa önmagát. Mert mi vár arra, ki fölismeri, hogy az élete körül csendben örvénylő tárgyak és mozdulatok rabja, kiszolgáltatottja?"

Szendy Ilka valóban felismeri, hogy a centrális érték nélküli létezés maga a pusztulás, a folytonos rekapituláció, a homályos menekülés, a lefelé gördülő kő zuhanása. A kőhordás lehet a múlttól való szabadulni akarás, a bűncselekmény nyomainak eltöntetése, de lehet a nem-lét, a nem élni való élet szimbóluma is.²

Gönczi Dénes gyilkosának látomásai jelzik, hogy a személyiség a bűncselekmény elkövetése után torz irányba változik. Szendy Ilka patológikus kényszer-cselekvéséből kitűnik, hogy itt már elmosódnak a személyiség kontúrjai, integritása torzulások árán sem menthető meg.³ Szilágyi hősnőjének „minden valós és képzelt szerepéről egyazon időben külön-külön is volt tudása, és voltak olyan pillanatok, hogy e szétforgácsolt én valamennyi szilánkját látta együtt is."

Szendy Ilka tökéletes ellentéte a mássága igazában makacsul hívó Kárász Nelli. Németh László regényében a boldogtalan házasságban élő feleség megöli férjét. A bűnt nem úgy követi a bűnhődés, ahogy Szilágyi regényében, vagy Ágnes asszony esetében.

A Kárász Nelli által elkövetett bűntettet, annak minden lényeges elemét, hadd mesélje el Németh László hősnője, maga:

„Nem, ezt most nem hagyom, ha belehalok is. Most nem engedem magam, éreztem hátrahajolva, s a párnámat kaptam magam elé. De Sanyi már fogta a csípőmet, s húzott maga felé. - Karmolsz is? Hát csak karmolj - hallottam a vad lélegzését a párna másik feléről. A borzalom megduplázta az erőmet. Az arcába nyomtam a párnát, s a lábammal is rúgtam őt magamtól. - Hát sosem lesz téled nyugtom - kiáltottam. S vadul nyomtam hátra, a magam ágya felé a fejét. Egyszerre csak azt éreztem, hogy a párna túlsó felén nincs ellenállás, s én ott fekszem fölötte, az ő ágyában; a nagypárna a kettőnk arca között. - Sanyi, ne játssz - kiáltottam, a párnát eldobva. (...) Sanyi nem játszott. Vagy ha igen, akkor kitűnően. Félig nyílt szemmel, mozdulatlanul feküdt az ágyában. (...) Mindig

csodálkoztam a regényhősökön, akik egy-egy bizonytalan, ködös pillanatukban nem tudják, hogy álmodnak vagy ébren vannak-e. Közönséges emberektől is gyakran hallani: azt hittem, álmodom. Vagy: csípjetek meg, nem álmodom-e. Bennem legfőleg álomban merült föl a gyanú, hogy nem álmodom-e. Ébren mindig tudtam, hogy ébren vagyok. Most is, hogy Sanyi mozdulatlanul feküdt a kislámpa fényében, csak egy rövid pillanatra bukott föl bennem a remény, hogy nem, ez talán csak álom: a másikban már láttam, hogy nem az. Pedig ami történt, igazán olyan volt, mint ami álmában szokott az emberrel történni. Öt perccel előbb még ott hallgattunk egymás mellett a sötétben. Aztán Sanyi támadása, a dulakodás a párnával (...) különösen az a hirtelen gyöngülés a párna másik oldalán: ez vallott álomra. (...) Ez a kétely vagy remény csak másodpercig tartott. A következőkben az éberségem győzött meg az ébrenlétemről. Az a kínos figyelem, mellyel Sanyi első szavát lestem, ha lehet, még fokozódott a veszély tudatától. A holttestet mintha nem is a gyenge lámpa, hanem az agyamban kigyúló kínos éberség világította volna meg. (...) Ez lett hát a házasságunk vége, itt fekszik mozdulatlan az uram..."

Kárász Nelli szavait hallgatva olyan érzésem van, mintha bírósági tárgyaláson ülnék, ahol a bíró kérdésére a vádlott töredelmesen bevall mindent. Viszont, ha tárgyalásra idézzük Németh László regényhősét, akkor szakértőre is szükségünk lesz. Windt Szandrától, a Németh László-i női szereplők szakértőjétől kérdezem, milyen személyiség Kárász Nelli:

„Nelli magában hordozza sorsát. Szoborszerű, de nagy jellem. Ő képviseli a morális magasabb rendőséget, s éppen a férje az ellenpont, a minőségében szegényebb antitézis. Már a vezetéknevek is sokat mondanak: Kárász Nelli és Takaró Sanyi. A kárász név egy sikamlós pontyféle halfajtára utal. Ez a hal az iszapos vizet szereti. Ha a megfelelő környezetében élhet, veszélyes is lehet.

Nelli környezeténél finomabb, érzékenyebb lélekkel rendelkezik. Szerelem nélküli házassága sok szenvedést okoz neki. A házassághoz való viszonya magában hordozza mindazt, amit ő maga jelent ki: 'nem létezik jó házasság'. Kárász Nelli alakjában a világidegenség artemiszi lényege összegeződik. Mire gondolok: amikor Nelli saját tisztaságába zárkózik, akkor ezzel a világitó lényével Artemisz holdistennő lélekállapotát idézi. Ha a Hold Nelli, (Takaró) Sanyi a Nap. Kettejük viszonya az öröktől meglévő ellentétes képlet. Hadd idézzem Sötér István szavait: 'A délutáni hold végül is megöli a napot.' Ebből következik, hogy házasságuk vége, Sanyi halála szükségszerű."

Utaltam arra, hogy Nelli sohasem szerette a férjét. Miért ment akkor hozzá? – kérdezem Windt Szandrától.

„Kárász Nelli, az apja halála után, meg akarta menteni a családját, és az anyja rábeszélésére végül is beleegyezett a frigybe. Fizikai értelemben elveszítette szüzességét, lelki értelemben viszont soha. Bár Németh László Bethlen Katája mondja a nászéjszakáján a következő szavakat, Kárász Nelli esetében is igazak:

'Ne higgye kegyelmed, hogy az én lelkem egy ágyban elmerülhet. Amit a belső szó: ma tilosnak mond, tiltottnak fogom érezni: asszonyként is. Egy elrontott élet csöndjével kell a magáét megfagyasztani.'

A tett elkövetése után nem indul meg a bűnhődés hagyományos folyamata. Nelli nem érez büntudatot, mint ahogy Artemisz sem érezte magát bűnösnek, amikor feláldozott saját tisztaságáért egy embert. Mert csak a pusztítás árán szabadulhat, válthatja meg féltve őrzött, ám egy kis időre elvesztett szabadságát. Sanyi halála ezért szükségszerűen következett be. Csak ez hozhatta el Nelli testi-lelki felszabadulását."

Windt Szandra megjegyzései után azon gondolkodom, vajon jogásként hogyan védeném ma Kárász Nellit a büntető-eljárásban? Talán jogos védelemre hivatkoznék.

Amennyiben Kárász Nelli tettét jogos védelmi helyzetben követte el, akkor vele szemben nem szabna ki büntetést a bíróság.

Nem büntethető ugyanis az, akinek a cselekménye a saját, illetőleg a mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetőleg ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.

Takaró Sanyi Kárász Nellivel a nő akarata ellenére akart nemi kapcsolatot létesíteni, és így a férfi jogtalan támadása megvalósította az erőszakos közönséges bűntettének kísérletét. (Nemcsak biológiai, hanem jogi értelemben is befejezetlen maradt.) A bűncselekmény befejezése Nelli sikeres védekezése következtében maradt el.

A kérdés tehát, valóban jogos védelmi helyzetben cselekedett-e Kárász Nelli?

A jogos védelem alapgondolata a római jogban jelenik meg: "vim vi repellere cuique licet". A jogos védelem megengedhetősége arra vezethető vissza, hogy a jogosan védekező azt a támadást hárítja el, amely egyébként az államhatalom feladata lett volna. A jogosan védekező tehát lényegében a társadalom védekezését valósítja meg a támadóval szemben, ezért ez a védekezés a társadalomra veszélyesnek nem tekinthető. A jogos védelem megvalósulásának feltételei között több szempont szerepel. A legfontosabb a támadás jogtalansága. Nem követelmény ugyanakkor, hogy erőszakos magatartás is legyen egyben, és célpontként személy ellen irányuljon. A közérdek elleni támadás is megalapozhatja ezt a büntethetőséget kizáró okot. A jogos védelmi helyzet akkor is fennáll, ha mások életét, testi épségét vagy javait védem. Ezért nevezik jogos védelemnek és nem önvédelemnek. További feltétele, hogy a támadásnak, illetve a támadással való fenyegetésnek ténylegesen kell fennállnia. Nincs jogos védelmi helyzetben az, aki csak arra következtet, hogy meg akarják támadni.

Kárász Nelli esetében – a fentiek alapján – fennáll a jogos védelmi helyzet, hiszen a nemi szabadsága ellen irányuló közvetlen és tényleges támadásról olvasunk a műben.

A férje részéről történő jogtalan támadás folyamatos és kitartó volt. Nelli a további támadás megakadályozása, illetve elhárítása érdekében úgy védekezett, hogy a párnát maga elé tartotta, majd később a férje arcára nyomta.

Nagyon fontos kérdés: mettől meddig tart a jogos védelmi helyzet? A jogos védelmi helyzet a jogtalan támadás megindításával nyílik meg és addig tart, amíg a támadás folyik. A támadás megszűnte után a volt támadóval, illetőleg támadókkal szembeni fellépés már nem jogos védelmi cselekmény. De, ha további támadás várható, akkor a jogos védelmi helyzet sem szűnik meg.

Feltétel még, hogy a védekezés szükséges és arányos legyen. Akkor szükséges, ha a támadás jellege és intenzitása ezt indokolja. Nem kötelezhető ugyanakkor a megtámadott arra, hogy elmeneküljön. Szükséges továbbá, hogy a védekezés arányban álljon a támadással. A védekezés szükséges mértékét mindenkinek be kell tartania, mert a „többlet-sérelem” okozásáért felelnie kell.

Ebben az esetben az arányosság az a feltétel, ami a legtöbb vitára okot adhat. Az arányosság vizsgálatakor először a jogi tárgyakat vetik össze. Amennyiben élet elleni támadásról van szó, az arányosságot nem vizsgálják, mert ebben az esetben mindenfajta jogtárgysértés megengedett. A 15. számú irányelv értelmében „az élet ellen irányuló támadás esetén – a védett jogtárgy egyenértékűsége folytán – az arányosság vizsgálata szükségtelen.” Az életre törő támadót tehát büntetlenül megölhetem.

Mi a helyzet a nemi erkölcs védelme esetén? Erről sem jogszabály, sem irányelv nem rendelkezik. A büntetőjogi irodalom körén belül viszont létezik olyan álláspont, amely szerint az erőszakos közöselés esetén ugyanúgy nem kell vizsgálni az arányosságot, mint az élet elleni támadásoknál. Ez pedig azt jelenti, hogy a megtámadott nők (esetleg férfiak?) védekezésképpen megölhetik az elkövetőt.

Vajon elfogadja-e a bírói gyakorlat ezt a nézetet?

A fenti irodalmi álláspont még abban az időben alakult ki, amikor az erőszakos közöselés tényállási eleme között szerepelt az alábbi kitétel:

„aki nőt, házassági életközösségen kívül...”

A férj részéről történő nemi támadás tehát még nem volt bűncselekmény, így jogos védelmi helyzet sem jöhetett létre korábban.

1997-ben a LXXIII. törvény módosította a Btk.-t, és szankcionálta a házastárs sérelmére történő erőszakos közöselést. A kilencvenes évek végén, a jogalkotó már nem tolerálta ezt az erőszakot az intim szférában, a házasságon belül sem. A törvény indokolása is kiemeli, hogy a házasságkötés nem jelenti a szexuális önrendelkezésről való lemondást, és a házasságkötés ténye egyik felet sem jogosítja fel a másik fél akarata ellenére történő, a házastársnak pszichikai és fizikai sérelmet jelentő szexuális érintkezésre.

A házasságon, illetve a családon belüli erőszakos cselekmények nem korlátozódnak a nemi bűncselekményekre, gyakran

más sérelmekkel is járnak. Magyarországon évente nyolcvan ember - ötven nő és harminc férfi - számíthat arra, hogy a házastársa, élettársa megöli, vagy legalább is megkísérli ezt. Brit kutatók szerint minden negyedik nő és minden hatodik férfi válik családon belüli erőszak áldozatává az élete során valamikor.

Virág György szerint a számok látványosak, ijesztőek, és a lényegét illetően nem sokat mondanak. A cselekmények láthatatlanok és tagadtak - az érintettek nehezen fedik fel súlyos titkukat. Az áldozatok többnyire ismétlődő bántalmazásokat szenvednek el, mielőtt védelemért fordulnak. Ha odafordulnak egyáltalán. Az otthoni erőszak nagy része rejtett, látens. A falak hallgatnak, a félelem, a szenvedés a „családban marad”. Az ezerarcú erőszak átokfutására az „édes otthonok” békéjében csak a huszadik század utolsó harmadában irányul a politika és a társadalomkutatás figyelme.

Sárik Eszter és Windt Szandra akta-kutatásaik során számos problémára figyeltek fel. Megállapították, hogy „az erőszakos szexuális bűncselekmények sem számukat, sem gyakoriságukat tekintve nem tekinthetők kiemelkedőnek. Az adatok értelmezésénél utaltak arra, hogy „a szexuális bűncselekmények látenciaja is igen jelentős. A legtöbb nemi bűncselekményt nem idegenek követik el, és alappal feltételezhetjük, hogy az ismerősök általi vagy a családon belüli elkövetés esetén a feljelentési hajlandóság még alacsonyabb”.

A látencia tehát a családon belül elkövetett nemi bűncselekmények esetében nagyon magas. Nemcsak az OKRI-ban folyó kutatások, hanem más vizsgálatok is felhívják a figyelmet erre a jelenségre.

„Az utóbbi években egyre nőtt azoknak a nőknek a száma, akik az őket bántalmazó partnerükkel szemben halált okozó erőszakhoz folyamodtak. Az ilyen nőkkel a jog bizonyos vonatkozásokban elnézően bánt, más vonatkozásokban azonban szigorúan.”

Az Egyesült Államokban, az emberölések 15%-ában, olyan nő az „elkövető”, aki jogos védelmi helyzetben volt. Azért ölte meg az őt bántalmazó személyt, mert magát, illetve gyermekeit akarta védeni. Ezek a nők nem mindig jogos védelmi helyzetben cselekednek. Néha a nyugodt periódusban vágnak vissza, „abban a tudatban, hogy a fokozódó feszültség egy újabb súlyos, bántalmazást megvalósító incidens felé vezet”, és ez az életükbe is kerülhet.

Hogyan döntene a XXI. század bírósága Kárász Nelli és a hozzá hasonló helyzetben lévő nők esetében?

Mivel sem a törvényben, sem az irányelvben nincs a nemi támadások és a jogos védelem összefüggésére vonatkozó kapaszkodó, nehéz helyzetbe kerülhet az eljáró bíró. Vagy elfogadja a büntető irodalmi álláspontok közül azt a véleményt, miszerint a nemi erkölcs elleni támadásoknál nem kell az arányosságot vizsgálni, és akkor felmenti Kárász Nellit, vagy nem fogadja el. Ez utóbbi esetben vizsgálni fogja az arányosságot. A konkrét szituációt szem előtt tartva tudja majd eldönteni, hogy Kárász Nelli védekezése arányban áll-e a támadással. Bizonyos mértékű objektív túllépést mindenképpen tolerálni fog, hiszen „az újabb gyakorlat szerint a támadás elhárításának kockázatát a támadó viseli”.

Kiss Anna